

ЗМІСТ

Від авторів	5
Глава I. Інтелектуальний капітал в центрі уваги університетського менеджменту	12
1.1. Інтелектуальний капітал як соціально-економічна категорія суспільства знань	13
1.2. Нові вимоги до підготовки працівників і збільшення чисельності населення з вищою освітою у розвинених країнах світу	36
1.3. Потенціал вищої освіти України як передумова її перетворення на високоінтелектуальний сектор економіки	52
1.4. Генерування інтелектуального капіталу в закладах вищої освіти	67
Глава II. Системний підхід до управління економічною безпекою закладів вищої освіти	82
2.1. Визначення системних складових економічної безпеки закладу вищої освіти	82
2.2. Вплив трансформацій в системі вищої освіти України на безпеку надавачів освітніх послуг	102
2.3. Ключові стратегії забезпечення економічної безпеки закладів вищої освіти	121
Глава III. Запровадження цифрових моделей в управлінні університетами та в бізнес-освіті	144
3.1. Актуальні аспекти цифровізації освітнього процесу та управління закладами вищої освіти в Україні	144
3.2. Застосування цифрових технологій для посилення ефективності навчання студентів	154
3.3. Практичне використання та розповсюдження цифрових активів у вищій освіті	160
3.4. Цифрові інструменти в економічній освіті	171

Глава IV. Управління змінами в освіті в контексті цифровізації галузі	184
4.1. Цифровізація освітніх процесів, послуг та продуктів: теоретичні аспекти та практичні рішення	184
4.2. Комплексне управління змінами в освіті в контексті цифровізації галузі	198
4.3. Альтернативні показники оцінювання ефективності закладів освіти в контексті їх цифровізації	204
Глава V. Перспективи піднесення вищої освіти на засадах дуальності	208
5.1. Ознаки дуальності в сьогоденному бутті українських вишів	208
5.2. Аналітичний огляд досвіду запровадження дуальної вищої освіти в країнах з розвинутою економікою	230
5.3. Дорожня карта імплементації дуальної форми навчання у закладах вищої освіти	250
Додатки	268
Список використаних джерел	287

ВІД АВТОРІВ

Виглядає неймовірно, але залишається неспростовним фактом: дісталася свого логічного завершення робота над останньою книжкою монографічної серії «Університетський менеджмент». Вона є четвертою серед своїх «сестер-близнючок», об'єднаних, по-перше, ключовим змістом написаних глав та параграфів, з яких вони складаються. Маємо повідомити, що їх автори заздалегідь не домовлялися про розподіл між собою тематики. Не погоджувалася й внутрішня будова книжок (ця – не є виключенням). Логіку архітектури кожної з них науковий редактор серії визначав після аналізу змісту контенту, вже завершеного та надісланого на його електронну адресу у вигляді, остаточно опрацьованому авторами. А вони, звертаємо увагу читача, працюють у ЗВО, розташованих в різних куточках країни.

Щодо четвертого тому, то йдеться про Івано-Франківськ (Національний технічний університет нафти і газу), Маріуполь (Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет»), Миколаїв (Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова – НУК), Херсон (Херсонський навчально-науковий інститут НУК). А до цього був ще Київ (Державний університет інфраструктури та технологій). Майже як в національному гімні – головній та напрочуд популярній нашій пісні: «від Сяну до Дону».

Заради справедливості визнаємо, що перш ніж взятися до справи, ми зустрічалися за різних обставин:

– набуття спеціальних фахових компетенцій в закордонних університетах, що стало тепер обов'язковою вимогою нормативних документів НАЗЯВО, які регламентують процедури ліцензування та акредитації освітніх та освітньо-наукових програм. Здавалося б, – звичайна рутинна, але скільки відкриттів та нових приємних вражень від корисного контактування залишили ті ділові мандрівки;

– участь в розробці та практичній реалізації дослідницьких проєктів. Лише один приклад – грантова програма Erasmus та Європейського Союзу «Digitalization of economic as an element of sustainable development of Ukraine and Tajikistan (DigEco)»;

– відвідування представницьких наукових форумів (конференцій, симпозіумів, семінарів, круглих столів, читань) та спільне обговорювання конструктивних ідей, висловлених у доповідях спікерів-метрів й науковців-початківців.

Саме тому, мабуть, проголошення пропозицій щодо згуртування в бодай тимчасові команди для спільної творчої праці завжди викликали емоційно доброзичливу підтримку, а докладені зусилля завершувалася успіхом. Принаймні, з огляду на прихильну в цілому реакцію читацької аудиторії та поважних рецензентів.

Скористаємося доладною нагодою та красно подякуємо за слушні зауваження та вчасні поради щодо рукопису четвертого тому:

Олені Михайлівні Вакульчик – доктору економічних наук, професорці, завідувачці кафедри обліку, аудиту, аналізу і оподаткування Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро;

Вікторії Володимирівні Прохоровій – доктору економічних наук, професорці, завідувачці кафедри економіки та менеджменту Української Інженерно-педагогічної академії, м. Харків.

Це саме той унікальний випадок, коли спілкування виявилось на диво корисним для вдосконалення форми та змістовного наповнення тексту й водночас приємним, завдячуючи толерантності та мистецтву вдаватися до критики, яка своєю відвертістю не травмує гідності, а конструктивним підходом лише підсилює

самоповагу авторів. Довершений взірць, яким накреслюємо послуговуватися в перспективі й ми самі.

Наступною інтеграційною рисою стала спільна естетика дизайнерського оформлення палітурок. Розміщені на них світлини (якщо дивитися на передню боковину) відтворюють щасливі моменти нашого минулого життя. Сповнене воно глибокими роздумами шановних колег-професорів про події, які вирували та продовжують вирувати навколо українських закладів вищої освіти, не обходячи стороною й внутрішнє наукове та академічне середовище: повсякденне буття кафедр та факультетів, відносини між учасниками академічних та дослідницьких команд, між ними та адміністрацією.

Задня боковина теж символічна, оскільки відтепер, завдяки таланту співробітників Видавничого дому «Гельветика» (ім наш окремих уклін!), вона навіки закарбувала постаті головних дійових осіб освітнього процесу – студентів. Їхнє життя – веселе та безтурботне, хоча й сповнене кропіткою працею з набуття фахових знань та вмінь – назавжди залишиться в пам'яті кожного, хто витримав випробовування зовнішнім незалежним оцінюванням, студював підручники та конспекти, відстоював свої позиції на колоквиумах та семінарах.

І зберігатимуться ті спогади настільки яскравим, наскільки сповненими гармонійним єднанням вишуканої форми та глибокого змісту було спілкування з викладачами. Чи то в лекційних аудиторіях, чи в навчальних лабораторіях, або навіть під час дистанційних комунікацій, опосередкованих Інтернетом з причини карантинних незручностей, що прийшли разом з обмеженнями, які супроводжували й продовжують супроводжувати боротьбу з бридким коронавірусом COVID-19.

Для того, щоб зробити вибір на користь продовження читання цілком усвідомленим, пропонуємо Вашій увазі, шановний читачу, лаконічну презентацію змісту підготовлених матеріалів.

У першій главі висвітлено ставлення академічної спільноти до місії менеджменту закладів вищої освіти. Ніщо не може

звільнити його, звичайно, від розв'язання повсякденних головоломок щодо пошуку альтернативних джерел фінансування наукових та освітніх проєктів, організації навчального процесу в умовах чинних викликів та загроз, підтримання в задовільному стані основного капіталу. Разом з тим усе це та багато іншого не повинне відвертати увагу ректорату, вчених рад ЗВО та їх структурних підрозділів від ефективного комбінування чинників операційної діяльності заради генерування інтелектуального капіталу. Потреба в цьому зростає разом зі карколомними змінами в технологічному укладі ключових різновидів матеріального виробництва та сфери послуг.

Наголошується, що виконання зазначеного соціального замовлення можливе за умови, якщо центри формування фахових компетенцій самі являтимуть собою осереддя талановитих, закоханих у справу професіоналів, які разом із високими науковими ступенями та званнями мають досвід практичної роботи за фахом, безперервно підвищують кваліфікацію, зокрема в спілкування з закордонними колегами, демонструючи в такий спосіб відданість принципу «навчання впродовж усього життя».

Друга глава присвячена висвітленню підходів до управління економічною безпекою закладів вищої освіти. Той, хто отримує від них заробітну плату (і не перший рік), розуміє наскільки актуальною виявляється боротьба за наповнення дохідної частини корпоративного бюджету. Складно втриматися в ситуації, що склалася, від дорікань уряду та профільному міністерству. Але хіба ми не знаємо, що закиди ці не є продуктивними. Змінюються політичні сили при владі, проте їх ставлення щодо вищої освіти залишається стабільним: «грошей не має, але ви тримайтесь там». Тому розраховувати треба на власні сили, як в будь-якому іншому бізнесі. А те, що на освітню діяльність остаточно та незворотно поширилася товарно-грошові відносини вже ні в кого не викликає сумніву.

Після з'ясування структури та інтенсивності впливу на економічну безпеку виявлених чинників ендогенного походження,

наголошено на актуальності застосування очільниками ЗВО інструментів стратегічного управління та окреслено головні напрями руху до бажаної мети. Вони розподілені між стрижневими концентраторами проблем, які виникають. А це – «вхід» в систему (умови та ресурси, потрібні для організації навчального процесу), трансформація «входу» у «вихід» впродовж його реалізації та, власне, «вихід» (фахові компетентності, набути випускниками). Характерно, що незалежно від інших учасників команди, автори виокремили дві стратегії, які набули деталізації в главах, написаних шановними колегами: дуалізації та цифровізації освіти.

Якраз третя та четверта глави концентрують увагу на застосуванні в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій, відбиваючи наслідки подій, що мають місце в контексті четвертої промислової революції (Індустрії 4.0), яка охопила більшу частину цивілізованого світу. Не обійшла вона своїм впливом і сферу формування інтелектуального капіталу нації – вищу школу. Такими, що домінують, є два ключових аспекти:

по-перше, застосування диджиталізації в контексті зміни моделей та способів управління закладами вищої освіти. Ця робота не матиме перспектив, якщо на чолі згуртованого колективу не перебуває загально визнаний лідер з професійними навичками адміністратора. Його місія полягає в мобілізації колективного розуму та спільної енергії науково-педагогічного персоналу, сервісних підрозділів на імплементацію наукових та технологічних досягнень. До цих активностей мають бути підключені стейкхолдери: отримувачі освітніх послуг та роботодавці;

по-друге, йдеться про цифровізацію освіти, починаючи з організаційних питань, облаштування технологічної інфраструктури закладів та закінчуючи новаторськими педагогічними підходами до онлайн та офлайн співпраці викладачів зі своїми вихованцями. Це передбачає, зокрема, трансфер від менторства,

орієнтованого на елементарну трансляцію знань від спікера до аудиторії, до сучасних форм коучингу та керівництва студентами в навчальних та навчально-наукових комунікаціях, які відбуваються у цифровому середовищі.

Авторами, які, підкреслюємо вкотре, представляють різні академічні школи України, наведено чимало прикладів практичної реалізації відповідних проєктів та програм – поточних й запланованих до реалізації вже в найближчій перспективі. Систематизовано небезпеки та тривоги, які її супроводжують, визначені показники оцінки ефективності ЗВО впродовж їхньої цифровізації.

В п'ятій главі викладено міркуваннями щодо однієї з нагальних проблем вищої школи – дуалізації процесу формування фахових компетенцій осіб, безвідносно до того, які саме освітньо-професійні або освітньо-наукові програми вони обрали. Спираючись на результати аналізу визначальних тенденцій поточного розвитку системи вищої освіти, виконаного з огляду на особливості предмету дослідження, зроблено висновок, що в Україні теж мають уявлення про дуальну освіту та досвід культивування її у формах, отриманих у спадок від минулого. Одночасно вміщено розлогий огляд практики, накопиченої європейськими країнами, які відрізняються високим рівнем економічного піднесення.

Із зіставлення того, що простерлося перед очам, сформульоване нагальне завдання: наповнювати навчальні процеси новим змістом, який відповідає реальним вимогам ринку праці, застосовувати інноваційні інформаційно-комунікаційні технології, технічні та програмні засоби, здатні суттєво посилити ефективність цих процесів з користю для усіх без винятку зацікавлених сторін. Не обмежуючись виключно постановкою проблеми, запропоновано дорожню карту імплементації дуальної форми навчання у вітчизняних закладах вищої освіти.

Виглядає очевидним, що на сторінках книги викладений контент, який відповідає різноманітним потребам найвибагливішої аудиторії. Хоча й не виключаємо: прискіпливому критику може спасти на думку, що було б краще сконцентрувати зусилля учасників команди на детальному розв'язанні якоїсь окремії проблеми, висвітлити її вичерпано, сформулювати відповідні методики та практичні рекомендації. Цілком ймовірно, що саме так і станеться в осяжному майбутньому. А тепер ми прийняли рішення продемонструвати підсумки тих пошукових досліджень, які, з одного боку, мали на меті розібратися з нагромадженням нез'ясованих питань, а, з іншого, – визначити напрями подальшого руху для прийдешніх поколінь небайдужих людей, зацікавлених у розквіті університетського менеджменту, а разом з ним і системи вищої освіти в цілому.

Тривалий період підготовки цієї монографії до видання збагатив всіх нас безцінним досвідом командної роботи, перерваної вторгненням російських військ на територію України. Разом з тим, авторський колектив одностайно вирішив, що внесок кожного в спільний результат повинен бути виокремлений, щоб читачі мали можливість подякувати, кому їм заманеться, по словах його. Отже:

це звернення від імені та за дорученням громади – Парсяк В.Н.;

глава I – Ломоносов А.В. (параграфи 1.2. та 1.3), Ломоносова О.Е. (параграфи 1.1. та 1.4);

глава II – Жукова О.Ю., Канаш О.Є., Парсяк В.Н.;

глава III – Гончар В.В., Калінін О.В., Коростова І.О., Парсяк В.Н. (параграфи 3.1 – 3.2), Гончар В.В., Калінін О.В., Коростова І.О., (параграф 3.3), Єфімова Г.В. (параграф 3.4);

глава IV – Гораль Л.Т., Кафка С.М., Кісь С.Я., Маліновська Г.В.;

глава V – Канаш О.Є., Парсяк В.Н.

ГЛАВА I ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ В ЦЕНТРИ УВАГИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Україна займає надзвичайно вигідне географічне положення, має різноманітні власні природні ресурси і, незважаючи на явні втрати протягом останнього часу, продовжує володіти неабияким науково-технічним потенціалом. Хоча для країни у теперішній час притаманні усі прикмети індустріального суспільства, вона ставить собі за мету перейти на інноваційний шлях розвитку та увійти в Європу як рівноправний партнер. Це можливо лише за умов реалізації стратегії, що спирається на новітні ідеї та досягнення передових країн світу і одночасно передбачає випереджальні темпи розвитку.

Виконання таких амбітних завдань вимагає створення наукомісткої економіки, потужного інтелектуального капіталу, який розглядається як найважливіша домінанта економічного та соціального піднесення, формування суспільства знань. Саме від нього все більшою мірою залежатимуть основні напрями та темпи економічного та соціального розвитку, ефективність суспільного виробництва.

На перший план при цьому виходить людина – основний і безпосередній носій знань. Відбувається розширення використання інтелектуальної праці та стрімкий кількісний та якісний розвиток